

İNSANIN BİYOLOJİK YARATILIŞIYLA İLGİLİ KUR'AN ÂYETLERİNİN YORUMU

Interpretation of Qur'ānic Verses Related to Biological Creation of Human

Yahya ARSLAN

Öğr. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, Çankırı, Türkiye
Lecturer, Cankiri University Faculty of Islamic Education Department of Basic Islamic Sciences Department of Quran Reading and Qiraat Science, Cankiri, Turkey

✉ yahyaarslan@karatekin.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-0774-1755>

Hasan YILMAZ

Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye
Prof. Dr., Atatürk University Faculty of Theology Department of Basic Islamic Sciences Department of Hermeneutics, Erzurum, Turkey

✉ hasyil70@atauni.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-1415-6773>

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 07.02.2022
Kabul Tarihi / Accepted: 23.04.2022
Yayın Tarihi / Published: 15.06.2022

” Atıf / Cite as: Arslan, Yahya - Yılmaz, Hasan. “İnsanın Biyolojik Yaratılışıyla İlgili Kur'an Âyetlerinin Yorumu”. *Mütefekkir* 9/17 (2022), 199-220. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1128652>

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

İNSANIN BİYOLOJİK YARATILIŞIYLA İLGİLİ KUR'AN ÂYETLERİNİN YORUMU*

Öz

İnsan, Kur'an'ın genişçe yer verdiği, ilk yaratılışından bugünkü şahit olduğumuz her bir insanın yaratılış safhalarına kadar zikrettiği bir varlıktır. Bu varlığın ilk yaratılış vasıtasız/elementer yaratılış olarak ifade edilmektedir ki toprak, tînû lâzib, sülâle min tîn, hamei mesnûn, salsâl ve tesviye safhalarından meydana gelmektedir. İlk insandan sonra onun neslinin yaratılışını ifade eden nutfe, alaka, mudğa, ı'zâm, kemiklere et giydirilmesi ve halkun âhar şeklinde zikredilen vasıtalı/biyolojik yaratılış ise insanın anne karnında geçirdiği safhalardan oluşmaktadır. Bu çalışmada vasıtalı ve vasıtasız yaratılış safhaları Kur'an'da ayrıntılı bir şekilde zikredilen insanı tanımak ve tanıtmak, biyolojik yaratılışa dikkatleri çekmek, Allah Teâlâ'nın varlık ve birliğine delil boyutlarını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Yöntem olarak konu ile alakalı âyetler odak nokta seçilmekte, ardından bu âyetlerin tefsiri bağlamında klasik ve modern tefsirler ve yine bu âyetlerin yorumlanması hususunda yazılmış kitap, makale, tez gibi çalışmalar taranmaktadır. Kapsam bakımından yaratma ve insan kavramları izah edildikten sonra insanın vasıtalı ve vasıtasız yaratılış hakkında bilgiler verilmekte, insanın biyolojik yaratılışından bahseden âyetler incelenerek bu âyetlerde geçen ve biyolojik yaratılışın safhalarını ifade eden kavramlar değerlendirilmektedir. Neticede biyolojik yaratılışın önemi ortaya konulmakta, yaratılış safhaları ve bu safhalardan geçerek dünyaya gelen insan bağlamında Allah Teâlâ'nın kuvvet, kudret, irade ve tedbirine dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, İnsan, Elementer Yaratılış, Biyolojik Yaratılış, Safha.

Interpretation of Qur'anic Verses Related to Biological Creation of Human

Abstract

Mankind is a species that the Qur'an gives notable details about his creation. The first stage of the creation of man is called "direct" creation and this is a process that composes of several levels. In addition to these levels, there is another stage called "indirect" i. e biological creation that implies the creation of Adam's offspring. This process consists of significant levels named "nutfe", "alaka", "mudğa", "ı'zam", "kesevne'l-ı'zâm" and "halkun âhar". All these levels refer to the adventure of the human in the womb. Therefore, this article tries to define and describe the significance of man by revealing the direct and indirect creation stages. Then, the miraculous feature of the indirect creation was emphasized, unlike others who regard it as an ordinary phenomenon. In addition, these creation steps are sophisticated in the manner that they are seen as evidence of Allah's existence and unity. Not only the Qur'anic verses which are related to these creation stages but also the texts of the classical and modern tafsir of these verses were used in this study. Some of the books, dissertations, and articles regarding these verses were also used. After defining the term "creation" and "man", the essential information related to direct creation and indirect creation is given. Then the levels of the indirect creation were expressed in detail by referencing the verses that underline the man's biological creature. In short, the importance of the biological creature was highlighted, and through the adventure of the man in these creation stages, the unity, authority, power, and foresight features of Allah were remarked.

Keywords: Qur'an, Human, Direct Creation, Indirect Creation, Stage.

* Bu çalışma, Yahya Arslan'ın Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda devam eden, "Kur'an'ı Kâinat ve İnsan Kitabı ile Anlama ve Yorumlamanın İmkânı" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Kur'an'da insan geniş bir perspektiften değerlendirilmiştir. Kur'an; insanın ilk yaratılışı, bu yaratılıştaki safhaları, anne karnında geçirdiği merhaleler, niçin yaratıldığı, takdir edilen ve yerilen yönleri, değerini yücelten ve düşüren yanları gibi birçok özelliği ile insanı tanıtmaktadır. Bu minvalde bakıldığında üç yüzün üzerinde âyette insan, çeşitli özellikleri ile söz konusu edilmiştir. Altmış üç âyette altmış dört yerde insan,¹ on yedi âyette on sekiz yerde ins,² bir âyette insî,³ iki yüz yirmi altı âyette iki yüz kırk yerde nâs⁴ kelimeleri ile zikredilmiştir. Yine insan kelimesinin karşılığı olarak otuz yedi yerde beşer,⁵ yedi yerde de benî âdem⁶ kelimeleri kullanılmıştır. İnsanın bu kadar âyette zikredilmesi onun ne kadar değerli ve önemli olduğunun göstergesidir. Zaten şerefli bir varlık olan insana hemen hemen her boyutu ile Kur'an'da yer verilmesi, onun şerefine şeref katmaktadır.

İnsanı geniş bir yelpazede değerlendiren Kur'an; insana, kendisini, sahip olduğu nimetleri ve kendisinde var olan özellikleri tefekkür etmesini öğütlemektedir. Her bir safhası ve özelliği ile Allah Teâlâ'nın varlığına, birliğine, kuvvet ve kudretine delil olan insan, derinlemesine araştırılması ve okunması gereken bir varlıktır. Bu nedenle insanın delil olması ve kendisini tefekkür etmesi gibi hususlarından bahseden âyetlerin bir kısmını zikretmek faydalı olacaktır: "İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun (Kur'an'ın) gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?",⁷ "İnsan neden yaratıldığına bir baksın! Atılan bir sudan yaratıldı. (O su) sırt ile göğüs kafesi arasından çıkar. İşte Allah (başlangıçta bu şekilde yarattığı) insanı tekrar yaratmaya da kadirdir."⁸

Yukarıdaki âyetler çok açık bir şekilde Allah Teâlâ'nın yaratma kudretinin en güzel şekilde tecelli ettiği insanı, kendisi üzerinde düşünmeye ve tefekküre yönlendirmektedir. Bunun için Kur'an'ın tertil ve tefekkürle okunması gerekmektedir. Zira Allah Rasûlü'nün okuma usûlünde de tertil ve tefekkür vardır. Hz. Peygamber bu usûlle âyetlerdeki mesaj, ibret ve hikmetin kavranmasını amaçlamaktadır.⁹ Bu bakış açısıyla yukarıdaki âyetlerde insanın; yaratıldığı özü, bedensel ve ruhsal yapısını, ince bir plan

¹ *Diyanet İşleri Başkanlığı* (Erişim 12 Şubat 2022), bazı âyetler için bk. en-Nisâ 4/28; Yunus 10/12; Hüd 11/9; Yûsuf 12/5.

² Bazı âyetler için bk. el-En'âm 6/112; el-A'râf 7/38; el-İsrâ 17/88.

³ Meryem 19/26.

⁴ Bazı âyetler için bk. el-Bakara 2/8, 13; Âl-i İmrân 3/4, 9; en-Nisâ 4/1, 37.

⁵ Bazı âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/47, 79; el-Mâide 5/18; el-En'âm 6/91.

⁶ el-A'râf 7/26-27, 31; el-İsrâ 17/70; Yâsîn 36/60.

⁷ Fussilet 41/53.

⁸ et-Târik 86/5-8.

⁹ Abdulhekim Ağırbaş, "Hz. Peygamber Döneminde Kur'an/Kırâat Eğitim-Öğretimi", *Dârülhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 1 (2021), 99-100.

dâhilinde çalışan organlarını, elementer yaratılıştaki safhaları, aklı, iradesi, temyiz gücü gibi birçok hususu tefekkür etmek üzere teşvik edildiği müşahede edilmektedir. Bu tefekkür ve inceleme neticesinde bedenden kaynaklı maddî, ruhtan kaynaklı manevî özellikleri ortaya çıkacaktır.¹⁰

İnsanın hem ruhtan kaynaklı mana hem de topraktan kaynaklı madde boyutu vardır. Mana ve madde boyutları ile ruh-beden dualitesine sahiptir.¹¹ Ahsen-i takvîm üzere yaratılan insan¹² mana boyutunu koruduğu oranda değerini muhafaza edecek, madde boyutu mana boyutuna galebe çaldığında ise esfeli sâfilîn¹³ derecesine düşecektir.¹⁴ İnsan ne sadece bedenden ne de sadece ruhtan ibarettir. Bunların her ikisine birden insan denmektedir. Bu sebeple insanın değeri ruh ve beden bütünlüğünde olup insan bu bütünlük içerisinde değerlendirilmelidir.¹⁵ Zira beden insanın dünyadaki adresi olup mana hikmetlerine ev sahipliği yapan bir saraydır. Bu zaviyeden değerlendirildiğinde insan, madde ötesi özellikleri maddî bir mekânda buluşturan mükerrem bir varlıktır.¹⁶

Kur'an'a göre insan, kâinatın yaratılma sebebi olup varlıklar içerisinde çok önemli bir konuma sahiptir.¹⁷ Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarının en güzel şekilde tecelli ettiği insan, O'nun bir delili ve harikası olarak dünya sahnesine çıkan son varlıktır.¹⁸ Zira dünya insan için mekân kılınacak ve onun hizmetine sunulacaktır. Bu sebeple insana lazım olan ve insanın hayatını sürdürmesinde ihtiyaç duyacağı her şey var edildikten yani dünya

¹⁰ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 5/189; Ebü'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fî ilmi't-tefsîr* (Beyrut: Dârü'l-Kitabî'l-Arabî, 1422/2001), 4/57; Nâsîrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrut: Dâru lhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1418/1997), 5/75; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm* (b.y.: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1420/1999), 7/187.

¹¹ Şerafeddin Gölcük, *Kur'an ve İnsan* (Konya: Kitap Dünyası, 2009), 33-34; Musa Bilgiz, *Kur'an'da İnsanlık Onuru* (Ankara: Fecr Yayınları, 2013), 27; Gürbüz Deniz, *Anlam ve Varlık Boyutuyla İnsan* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 15; Ali Şeriatî, *İnsan*, çev. Şamil Öçal (Ankara: Fecr Yayınları, 2020), 20-21; Muhammet Koçak, *İslâm Düşüncesinde Varlık ve Yaşam Değeri Açısından İnsan* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 29.

¹² et-Tîn 95/4.

¹³ et-Tîn 95/5.

¹⁴ Ahsen-i takvîm ve esfeli sâfilîn kavramları hakkında detaylı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "Ahsen-i Takvîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/178; Mehmet Sarı, *Kur'an Işığında İnsanın Yaratılış Gayesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 21-24.

¹⁵ Faima İsrailova, "Kur'an'ı Kerim ve Fen Bilimleri Bağlamında İnsan", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12 (2019), 405; İlhan Kutluer, "İnsan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/322.

¹⁶ Halûk Nurbaki, *İnsan Bilinmezi* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2018), 15, 25-26.

¹⁷ İnsanın varlık hiyerarşisindeki yeri hakkında detaylı bilgi için bk. Osman Nuri Demir, *Mâtürîdî'de İnsan Tasavvuru* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 181-194; Bilgiz, *Kur'an'da İnsanlık Onuru*, 22; Koçak, *İslâm Düşüncesinde Varlık ve Yaşam Değeri Açısından İnsan*, 224.

¹⁸ Fethullah Han, *Kur'an ve Kâinat Âyetleri Allah, Kâinat ve İnsan*, çev. Safiye Gülen - Oya Morçay (İstanbul: İnkılâb Yayınları, 1998), 85.

yaşanabilir bir hal aldıktan sonra insan yaratılmıştır.¹⁹

Çalışmamızda Allah Teâlâ'nın en güzel şekilde yarattığı ve mükerrem kıldığı insanı tanımak ve tanıtmak, özellikle de her an müşahede edildiği için sıradan bir hadise olarak değerlendirilen biyolojik yaratılışa dikkatleri çekmek, Allah Teâlâ'nın bu yaratılış safhalarındaki varlık ve birliğine delillerini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada yöntem olarak konu ile alakalı âyetler odak nokta seçilmekte, ardından bu âyetlerin tefsiri bağlamında başta klasik tefsirler olmak üzere modern tefsirler ve yine bu âyetlerin yorumlanması hususunda yazılmış kitap, makale, tez gibi çalışmalar taranmakta, neticede insanın biyolojik yaratılışı dikkatlere sunulmaktadır.

Bu denli önemi haiz insanın ilk yaratılışı ve toprak özelinde geçirdiği safhalar gibi hususlarda sağlam ve doğru bilgiler veren Kur'an; insanın biyolojik yaratılışı hakkında da geniş bilgiler vermektedir. Bu çalışmada yaratma ve insan kavramları izah edildikten sonra insanın vasıtalı ve vasıtasız yaratılışı hakkında özet bilgiler verilecek ve daha sonra insanın biyolojik yaratılışından bahseden âyetler incelenecek, bu âyetlerde geçen ve biyolojik yaratılışın safhalarını ifade eden kavramlar değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Son olarak şu hususu da belirtmekte fayda vardır: Kaynakçada da görüleceği üzere, metin içerisinde kendilerine atıfta bulunduğumuz eserlerde insan, birçok yönü ile ele alınmış ve incelenmiştir. "Kur'an ve İnsan, Kur'an'da Beşer ve İnsan, Kur'an'da İnsanlık Onuru" gibi çalışmalarda insan; daha ziyade ruh-beden birlikteliği, olumlu-olumsuz yönleri, değeri, kıymeti ve yaratılma gayesi gibi konularda genel hatları ile tanıtılmaktadır. Bununla birlikte insanın yaratılış safhalarından bahseden "Kur'an Işığında İnsanın Yaratılış Gayesi, Kur'an'da İnsanın Yaratılış Devreleri, Kur'an'da İnsanın Yaratılış Aşamaları, İnsanın 'Nutfe' ve 'Alak'tan Yaratıldığını İfade Eden Âyetlerin Mana ve Mesajı" gibi bazı çalışmalar da yapılmıştır. Bunların bazılarında biyolojik yaratılış safhalarının bir kısmı dikkatlere sunulmuş, bazılarında ana hatlarıyla, ayrıntıya girmeden bu safhalar incelenmiştir. Çalışmamızı benzer çalışmalardan ayıran en önemli özellik ise bu çalışmamızda, insanın biyolojik yaratılışının tüm safhalarının bilimsel verilere de atıflar yaparak derli toplu ve ayrıntılı bir şekilde ele alınmasıdır. Bu özelliği ile diğerlerinden farklılık arz eden çalışmamızın, alana katkı sağlamasını da ümit etmekteyiz.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde insanın biyolojik yaratılışı ve bu yaratılıştaki safhaların

¹⁹ M. Sait Şimşek, *Yaratılış Olayı* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1998), 31; Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Ana Konuları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 78.

daha iyi anlaşılması bağlamında temel teşkil etmesi açısından yaratma ve insan kavramları incelenerek çalışmaya bir ön hazırlık yapılacaktır.

1.1. Yaratma

Yaratma, mutlak yaratıcı olan ve her şeyi yaratan Allah Teâlâ'ya mahsustur.²⁰ Kur'an Allah Teâlâ'nın yaratma fiilini ifade babında bazı kavramları zikretmektedir ki bunlar, halk, ibdâ', ber', zer', fatr, sun', ihdâs, îcâd, tasvîr, tekvîn, ihtirâ', ca'l gibi kavramlardır.²¹ Bu kavramlara tek tek değinmek yerine yaratma anlamında kullanılan halk kavramını izah etmek hem çalışmanın hacmi açısından hem de en çok kullanılan kavram olması bakımından daha uygun olacaktır.

خَلَقَ fiilinden master olan خَلَقَ bir şeyi herhangi bir aslı ve örneği olmaksızın yaratmak demektir. "Gökleri ve yeri yaratan..."²² ve "O, gökleri ve yeri örneksiz yaratandır."²³ âyetleri bu manayı desteklemektedir. Diğer yandan, bir şeyi diğer bir şeyden yaratmaya da خَلَقَ denilmektedir. "Sizi bir tek nefisten yarattı."²⁴ "İnsanı nutfeden (bir damla sudan) yarattı."²⁵ ve "Cinleri de yalın bir ateşten yarattı."²⁶ âyetleri de bu manayı ifade etmektedir.²⁷

Dolayısıyla خَلَقَ yaratmak, ölçüp biçmek, meydana getirmek, imal etmek, herhangi bir şeyden yeni bir şey var etmek anlamlarına gelmektedir. Yaratan anlamında خالِق، yaratılan anlamında مخلوق، ahlâk, karakter, huy anlamında خُلُقْ kelimeleri de bu fiilden türemiştir.²⁸

Neticede hiçbir şey kendiliğinden meydana gelmemiştir. Her şeyin yaratıcısı Allah Teâlâ'dır. Yokluktan varlığa geçişi ifade eden yaratılış ve yaratılışın fiiliyata geçişi olan yaratma Allah Teâlâ'ya mahsustur. O'nun dışında ne varsa hepsi mahlûktur ve O'nun idaresi altındadır.

1.2. İnsan

الإنس/el-insü kelimesi الجن/el-cinnü kelimesinin, الأُنس/el-ünsü ise الثُفُور/en-nüfûr yani nefretin zıt anlamlısıdır. الإنسي/el-insiyyü ve الإنس/el-insü, insanlık türüne mensup olan demektir. الإنس/insün kelimesinin çoğulu ise أناسي/enâsiyyü şeklinde gelir. Dolayısıyla bu kavramda ünsiyet, sıcaklık, yakınlık, uyumluluk anlamları ön plana çıkmaktadır.²⁹

²⁰ el-En'âm 6/102; er-Ra'd 13/16; ez-Zümer 39/62; el-Mü'min 40/62; el-Haşr 59/24.

²¹ Yaratma anlamında kullanılan bazı kavramlar için bk. Mustafa Çağrıç, "Yaratma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/325.

²² el-En'âm 6/1.

²³ el-Bakara 2/117.

²⁴ en-Nisâ 4/1.

²⁵ en-Nahl 16/4.

²⁶ er-Rahmân 55/15.

²⁷ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân* (Dımeşk: Dârü'l Kalem, 1412/1991), 296.

²⁸ Çağrıç, "Yaratma", 43/324.

²⁹ İsfahânî, *el-Müfredât*, 94.

İnsan kavramı, insan türünü ifade etmek üzere kullanılan bir kelimedir. Bu kelimenin başındaki “el takısı” cins için olup insan kavramı, cinsiyet ve ırk ayırt etmeksizin bütün insan türünü ifade etmektedir.

İnsan kavramının kökeni ve geldiği manalara bakıldığında iki izah ön plana çıkmaktadır. Yani insana insan denilmesinin sebebi insan kelimesinin ünsiyet veya nisyanan türemiş olmasıdır. İnsan kelimesinin kökeni ünsiyet olarak değerlendirildiğinde insanın başta diğer insanlar olmak üzere kâinatta var olan her şey ile sevgiye dayalı bir yakınlık kurduğu görülecektir. İnsan, fitratında var olan ünsiyet kurma özelliği neticesinde hem insanlarla hem diğer varlıklarla yakınlık kurmakta hem de Allah Teâlâ'ya yakın olmaktadır. Doğası gereği medeni olan insanın sosyalleşmesi ve medeniyet kurması da fitratındaki bu özellik sayesinde. Diğer yandan insan kelimesinin kökeni nisyan olarak alındığında insanın unutkan bir varlık olduğu görülecektir. Çünkü nisyan unutkanlık, unutma manalarına gelmektedir. Bu mana ekseninde bakıldığında insanın kendisini yoktan var eden, kendisine sayısız nimetler veren Allah Teâlâ'yı, O'na ilk sözleşmede verdiği sözü³⁰ ve sayısız nimetleri unuttuğu müşahede edilecektir.³¹

Ünsiyet ve nisyan bağlamında değerlendirildiğinde insan üzerinde bu iki kavramın özelliklerini görmek mümkündür. Başta yaratıcısı olmak üzere diğer insanlar ve varlıklarla uyumlu, barışık, geçim ehli insanlar var olduğu gibi rabbini ve çevresindeki varlıkları yok sayan, unutan insanlar da mevcuttur. Ancak insana yakışan, ünsiyet ile nisyan duyguları arasındaki bu gelgitlerde ünsiyetin tarafında olmaktadır.

2. İNSANIN YARATILIŞI

İnsanın biyolojik yaratılış safhalarına geçmeden önce konunun daha iyi anlaşılması için bu bölümde vasıtasız/elementer ve vasıtalı/biyolojik yaratılış konuları ele alınacaktır. Zira insanlığın yaratılışında bu iki yaratma çeşidi söz konusudur. Dolayısıyla Hz. Âdem varlık sahnesine vasıtasız bir şekilde getirilmiş, onun nesli ise bir anne ve babadan olmak üzere vasıtalı bir şekilde var edilmektedir.

³⁰ İlk sözleşme anlamına gelen Bezm-i Elest kavramı için bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Bezm-i Elest”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/106; İskender Pala, “Bezm-i Elest”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/108; Şemsettin Işık, “İlk Misak (Elest Sözleşmesi)”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2019), 87-95.

³¹ İsfahânî, *el-Müfredât*, 94; Kutluer, “İnsan”, 22/320-321; Bilgiz, *Kur'an'da İnsanlık Onuru*, 21; Deniz, *Anlam ve Varlık Boyutuyla İnsan*, 13-14; Koçak, *İslâm Düşüncesinde Varlık ve Yaşam Değeri Açısından İnsan*, 6-7, 10-11, 28; Muhammed Ali Yıldız, *Akşemseddin'de Allah, Kâinat ve İnsan* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, ts.), 205-213; Mustafa Kayhan, *Kur'an'da Çevre Kavramı ve Çevre-İnsan İlişkisi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 40; Mehmet Ekinci, *Kur'an'a Göre Doğal Çevre İçinde İnsan* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 35; Ali Binol, *Kur'an'da Beşer ve İnsan* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 78-80.

2.1. Vasitasız Yaratılış

Vasitasız yaratılma, bir canlının kendi kendine bölünmesi şeklinde meydana gelen bir üreme çeşididir.³² Toprağın geçirdiği safhalar neticesinde insanın meydana gelmesini ifade eden elementer yaratılışı bu yaratılma çeşidinden saymak mümkündür. Yani insan; تراب/toprak, طين /tînü lâzib/sülâle min tîn, حمأ مسنون/hamei mesnûn, صلبا/salsâl ve تسوية/tesviye şeklinde isimlendirilen safhalardan geçirilmek suretiyle varlık sahnesine gönderilmiştir.³³ Bu bağlamda bakıldığında ilk insan olan Hz. Âdem'in yokluktan varlık sahnesine çıkarılması ve yaratılırken, ana madde toprak olmak üzere, toprağın çeşitli safhalarından geçirilerek yaratılması vasitasız yaratılma çerçevesinde değerlendirilebilir. Dolayısıyla ilk insan/Hz. Âdem bir ana ve baba olmadan, başka bir canlıdan meydana gelmeden, ana maddesi toprak olmak üzere yoktan var edilmek suretiyle yaratılmıştır.³⁴

Hz. Âdem'in topraktan yaratılmasını zikrettikten sonra kısaca Hz. Havva'nın yaratılışından da bahsetmek uygun olacaktır. Bu hususta genelde iki görüş olup bu görüşlerin temelinde: "Sizi bir tek nefisten (kişiden) yaratan ve ondan da eşini yaratan..."³⁵ âyetindeki نفس واحدة/nefsün vâhide ifadesi yatmaktadır. Müfessirler tek bir şahıs anlamına gelen bu ifade ile Hz. Âdem'in, وخلق منها زوجها/ondan eşini yarattı ifadesi ile de Hz. Havva'nın kastedildiğini ifade etmişlerdir.³⁶ Kadının, erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığını ifade eden hadis de bu hususu desteklemektedir.³⁷ Diğer yandan Hz. Havva'nın Hz. Âdem'den değil de onun yaratıldığı özden yaratıldığını, نفس واحدة ifadesi ile tek bir şahıs değil tek bir özün

³² Ayşe Başaran, *Tıbbi Biyoloji* (Bursa: Nobel & Güneş Tıp Kitabevi, 2004), 271-272; Neil A. Campbell, *Biyoloji*, çev. Ertunç Gündüz vd. (Ankara: Palme Yayıncılık, 2010), 976.

³³ Bu hususta bk. M. Sait Kavşut, "Kur'an'da İnsanın Yaratılış Aşamaları Te'vilat Ekseninde Bir Değerlendirme", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, (2012), 289-301.

³⁴ Demirci, *Kur'an'ın Ana Konuları*, 78; Koçak, *İslâm Düşüncesinde Varlık ve Yaşam Değeri Açısından İnsan*, 116; Zeki Keskin, "Âyetler Işığında İnsanın Yaratılışı", *Âyetlerin ve Hadislerin Dilinden Yaratılış* (Antalya: Akdeniz Kültür ve Eğitim Derneği, 2018), 34.

³⁵ en-Nisâ 4/1. Bu husustaki diğer âyetler için bk. el-A'râf: 7/189; ez-Zümer: 39/6.

³⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Muessesetü'r-Risale, 2000), 7/512-516; Mâverdü, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/446; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî Zemaşerî, *el-Keşşâf'an hakâ'iki gavâmi'zi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1986), 1/461; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1/366; Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1999), 9/477; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), 5/2; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, 2/58; Ebü'l-Berekât Neseî, *Medârikü't-tenzi'l-ve hakâiku't-te'vil* (Beyrut: Dar İbn Katheer, 2017), 1/326; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/206; Muhammed Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, ts.), 2/138; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Yenda Yayın-Dağıtım, ts.), 2/485-487; Seyyid Kutub, *fi Zülâli'l-Kur'an*, çev. Salih Uçan vd. (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991), 2/341-342; M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 1/468.

³⁷ Buhârî, "Nikâh" 79, "Enbiya" 1; Müslim, "Radâ" 65; Tirmizî, "Talâk" 12.

kastedildiğini, aksi takdirde kadının aşağılandığını ileri sürenler de olmuştur.³⁸ Her bir insanın bir başka insan olan anne ve babanın bir parçasından yaratılması gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, birinci görüşün daha isabetli olduğu, kadının kesinlikle aşağılanmadığı, erkekle birbirinin parçası ve birbirine muhtaç oldukları hakikati ortaya çıkmaktadır.

2.2. Vasıtalı Yaratılış

Vasıtalı yaratılma ise iki canlının eşleşmesi, birleşmesi sonucu meydana gelen bir çoğalma şeklidir.³⁹ İnsanın, bir erkek ve kadının birleşmesi neticesinde başlayıp anne karnında geçirdiği safhalardan sonra dünyaya gelmesi bu üreme çeşidi içerisinde değerlendirilebilir. Bu bağlamda Hz. Âdem topraktan yaratılmış, çocukları ise vasıtalı bir şekilde yani bir anne ve babadan meydana gelmiştir.⁴⁰ Allah Teâlâ âdemoğullarının üremesini, çoğalmasını bu şekilde takdir etmiştir. Dolayısı ile biyolojik yaratılış olarak inceleyeceğimiz ve herbirini aşağıda izah edeceğimiz anne karnındaki bu safhalar, aynı zamanda vasıtalı yaratılışın da merhalelerini oluşturmaktadır.

3. İNSANIN BİYOLOJİK YARATILIŞI

İnsanlığın ilk insan ve ilk peygamber olan atasını toprağın çeşitli safhalarından geçirmek suretiyle yaratan Allah Teâlâ, onun soyunu da anne karnında takdir ettiği bazı safhalardan geçirmek suretiyle yaratmaktadır. Hem Hz. Âdem'in hem de soyunun bazı safhalardan geçtiğini ifade buyuran: "*Halbuki o sizi evrelerden geçirerek yaratmıştır.*"⁴¹ âyeti bu gerçeği ifade etmektedir.⁴²

İlk insanın yaratılışını elementer yaratılış olarak ifade ettiğimiz gibi onun soyundan gelen neslinin yaratılışını da biyolojik yaratılış olarak açıklayacağız. Âyetlerde نطفة/nutfe, علقة/alaka, مضغة/mudğa, عظام/ı'zâm, kemiklere et giydirilmesi ve خلق آخر/halkun âhar şeklinde zikredilen, insanın anne karnında geçirdiği safhaları ifade eden bu biyolojik yaratılışın her bir merhalesini aşağıda izah edeceğiz. Ancak konunun bütüncül bir bakış açısıyla görülebilmesi için bu safhaların zikredildiği âyetleri ve hadisleri burada vermek uygun olacaktır:

³⁸ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 2/11; Şeriati, *İnsan*, 89; Demir, *Mâturidî'de İnsan Tasavvuru*, 38-43; Hatice K. Arpağuş, "Kur'an Perspektifinden Yaratılış İtibariyle Kadına Bakış", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, (2010), 591-592; Hüseyin Akgün, "Kadının Kaburga Kemiğinden Yaratılması Meselesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/2 (2019), 323-338.

³⁹ Başaran, *Tıbbi Biyoloji*, 273; Campbell, *Biyoloji*, 978.

⁴⁰ Demirci, *Kur'an'ın Ana Konuları*, 78; Koçak, *İslâm Düşüncesinde Varlık ve Yaşam Değeri Açısından İnsan*, 116; Keskin, "Âyetler Işığında İnsanın Yaratılışı", 34.

⁴¹ Nûh 71/14.

⁴² Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 6/102; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5/249; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 8/233.

“Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmekten şüphede iseniz, şunu bilin ki biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan (aşılanmış yumurtadan), sonra uzuvları (önce) belirsiz, (sonra) belirlenmiş canlı et parçasından (uzuvları zamanla oluşan ceninden) yarattık ki size (kudretimizi) gösterelim...”⁴³ “Sonra onu az bir su (meni) halinde sağlam bir karargâha (ana rahmine) yerleştirdik. Sonra bu az suyu ‘alaka’ haline getirdik. Alakayı da ‘mudğa’ yaptık. Bu ‘mudğa’yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah’ın şâni ne yücedir!”⁴⁴

Bu âyetlerle birlikte insanın anne karnında geçirdiği bu biyolojik yaratılış safhalarından ve safhaların sürelerinden bahseden hadisler de vardır:

“Nutfe üzerinden kırk iki gece geçince, Allah ona bir melek gönderir (ve onun vasıtasıyla) nutfeyi şekillendirir; işitmesini, görmesini, derisini, etini ve kemiğini yaratır.”⁴⁵ “Sizden birinin yaratılışı, ‘nutfenin’ kırk gün anne karnında toplanıp teşekkül etmesi ile olur. Sonraki kırk günde ‘alaka’; bu kadar müddet geçince de ‘mudğa’ olur. Sonra Allah bir meleği dört kelime ile gönderir. Bu melek onun rızkını, ecelini, amelini, kötü biri mi yoksa iyi biri mi olacağını yazar. Sonra ona ruh üflenir.”⁴⁶

Biyolojik yaratılış safhalarının zikredildiği âyet ve hadisleri verdikten sonra bu safhaların izahına geçmek uygun olacaktır.

3.1. Nutfe

İnsanlığın hidayeti için indirilen Kur’an, insanları kendi yaratılışları üzerinde düşünmeye davet etmekte ve yaratılışa dikkatleri çekmektedir. İlk yaratılıştan ayrıntılı bir şekilde bahseden Kur’an biyolojik yaratılış, ölüm, ölümden sonra tekrar diriliş ve sonrasına dair detaylı bilgi vermektedir.⁴⁷

İşte Kur’an-ı Kerim’in ayrıntılı bir şekilde zikrettiği biyolojik yaratılışın ilk safhasını نطفة/nutfe oluşturmaktadır. نطفة/Nutfe berrak su, saf su, sperm, meni gibi manalara gelmektedir. Erkeğin suyu da نطفة/nutfe sözcüğü ile ifade edilmektedir.⁴⁸ Meni kelimesi de bu manayı ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Hem meni hem de nutfeyi ifade babında öz su, az bir su, değersiz bir su, bayağı bir su, bir damla su, fışkırıp çıkan su ve karışım halindeki az bir su nitelemelerini görmek de mümkündür. Bu nitelemelerle

⁴³ el-Hac 22/5.

⁴⁴ el-Mü’minûn 23/13-14. Bu hususta bk. ez-Zümer 39/6.

⁴⁵ Müslim, “Kader”, 1.

⁴⁶ Buhârî, “Kader” 1, “Bed’ül-Halk” 6, “Enbiya” 2, “Tevhid” 28; Müslim, “Kader” 1; Ebû Dâvûd, “Sünnet” 17; Tirmizî, “Kader” 4.

⁴⁷ İhsan Şenocak - Ahmet Yazıcı, “Kur’an’da İnsanın Yaratılış Devreleri”, *Âyetlerin ve Hadislerin Dilinden Yaratılış* (Antalya: Akdeniz Kültür ve Eğitim Derneği, 2018), 73.

⁴⁸ İsfahânî, *el-Müfredât*, 811; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-Azîm*, 4/556; Mehmet Tözluyurt, *Allah İnsan İlişkisinin Aşamaları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 141-142.

birlikte nutfe ve meni kelimelerinin geçtiği bazı âyetleri zikretmek konunun daha iyi anlaşılması için uygun olacaktır:

“İnsanı nutfeden (bir damla sudan) yarattı. Böyle iken bakarsın ki o, Rabbine açık bir hasım kesilmiştir.”,⁴⁹ *“Arkadaşı ona cevap vererek dedi ki: “Seni topraktan, sonra bir damla döl suyundan yaratan, sonra da seni (eksiksiz) bir insan şeklinde düzenleyen Allah’ı inkâr mı ediyorsun?”*,⁵⁰ *“Sonra onu az bir su (meni) halinde sağlam bir karargâha (ana rahmine) yerleştirdik.”*⁵¹

Kur’an’a göre erkeğin suyu olan nutfe bel ile kaburga kemikleri arasından çıkmaktadır. *“Öyleyse insan neyden yaratıldığına bir baksın. Fıskırıp çıkan bir sudan yaratıldı. Bu su, bel ile kaburga kemikleri arasından çıkar.”*⁵² âyeti bu gerçeği ifade buyurmaktadır.

Nutfe; *eril nutfe, dişil nutfe* ve *emşâc nutfe* olmak üzere üç kısımda değerlendirilmektedir. Erkekten kaynaklı spermere eril nutfe, kadından kaynaklı yumurtalara dişil nutfe, sperm ve spermin dölediği yumurtaya ise emşâc nutfe denmektedir.⁵³ Şu âyet birbirine karışmış nutfe anlamına gelen emşâc nutfeden bahsetmektedir: *“Şüphesiz biz insanı, karışım halindeki az bir sudan (meniden) yarattık ve onu imtihan edeceğiz. Bu sebeple onu iştirir ve görür kıldık.”*⁵⁴ Bilim adamları tarafından zigot kavramı ile ifade edilen ve insan neslinin hücrelerinin kaynağı olan nutfe de emşâc nutfedir. Yani emşâc nutfe hem anne hem de babadan gelen kromozomlardan oluşmaktadır. Yine bu nutfe babanın ve annenin kalıtsal özelliklerinin bebeğe intikalinde önemli bir konuma sahiptir.⁵⁵

Bir sudan ibaret olan nutfe insan değildir. Ancak insandan özellikler barındırmaktadır. Zira bu nutfenin içerisinde insan gizlidir. İnsanın taşıyacağı bütün genetik özellikler ve kodlar nutfede gizlenmiştir.⁵⁶ Bir su damlasından mükemmel bir varlık olan insanın yaratılması Allah Teâlâ'nın kudretinin büyüklüğüne şahitlik etmektedir.⁵⁷ Nutfe ile insan

⁴⁹ en-Nahl 16/4.

⁵⁰ el-Kehf 18/37.

⁵¹ el-Mü'minûn 23/13.

⁵² et-Tânîk 86/5-7.

⁵³ Ömer Çelik, *Hakk'ın Dâveti Kur'ân-ı Kerîm Medîli ve Tefsîri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2020), 5/311; Muhammed Ali Bâr, *Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbbâ Göre İnsanın Yaratılışı*, çev. Abdülvehhab Öztürk (Ankara: TDV Yayınları, ts.), 37, 77-82.

⁵⁴ el-İnsân 76/2.

⁵⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/355-357; Demirci, *Kur'an'ın Ana Konuları*, 90-91; Mehmet Okuyan, “Kur'an'ın Tabiat İlimlerine Bakışı”, *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi* 16, 17, 18 (1999), 153; İsrailova, “Kur'an'ı Kerim ve Fen Bilimleri Bağlamında İnsan”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 409-410; Demir, *Mâturîdî'de İnsan Tasavvuru*, 64; Kavşut, “Kur'an'da İnsanın Yaratılış Aşamaları”, 296-297; Kutluer, “İnsan”, 22/321-322; Bâr, *İnsanın Yaratılışı*, 37; Nutfe kavramı için bk. Yusuf Ağkuş, “İnsanın ‘Nutfe’ ve ‘Alak’tan Yaratıldığını İfade Eden Âyetlerin Mana ve Mesajı”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/5 (2013), 90-119.

⁵⁶ Demir, *Mâturîdî'de İnsan Tasavvuru*, 58-59.

⁵⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/254.

kıyaslandığında insanın başlangıcı ile neticesi arasında ne kadar büyük bir fark olduğu görülecektir.⁵⁸

Basit, bayağı bir su olan nutfeden ahsen-i takvîm ile tavsif edilen ve Allah Teâlâ'nın şaheseri konumundaki mükerrer bir varlığın yaratılması O'nun kuvvet ve kudretinin en büyük delillerindendir. Diğer yandan Kur'an'ın asırlar öncesinden haber verdiği ve bilimin henüz ulaştığı bu bilgiler Kur'an'ın da mucizevî bir kitap olduğunun göstergesidir.

3.2. Alaka

Biyolojik yaratılış, nutfeden sonra علقه/alaka kavramı ile ifade edilen safhada devam etmektedir. Biyolojik yaratılışın علقه/alaka safhası yukarıda ifade ettiğimiz emşâc nutfeden sonra meydana gelen safhadır. Yani nutfe, üzerinden belli bir zaman geçince alakaya dönüşmektedir.

علقه/Alaka bir şeye yapışmak anlamına gelmektedir.⁵⁹ Nutfenin rahimde olduğu şekil olan alaka aynı zamanda taze kan, kan pıhtısı manalarına da gelmektedir. Yaş olması ve değdiği yere yapışıp kalması sebebi ile alaka ismi verilmiştir.⁶⁰

Tıp literatüründe embriyo kavramı ile ifade edilen alaka, spermin yumurtayı döllemesi neticesinde döllenmiş bu hücrenin rahim duvarında asılıp kalmasıdır.⁶¹ Kur'an'ın asırlar öncesinden bildirdiği alaka, bölünme sonucunda morula yani dut şeklini alan embriyonun rahim duvarına tutunması ve orada gelişimini devam ettirmesidir.⁶²

Kur'an'da biyolojik yaratılışın ikinci merhalesini oluşturan alakadan bahseden bazı âyetler şunlardır:

“Ey insanlar! Ölümünden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan (meniden), sonra bir ‘alaka’dan, sonra da yaratılış belli belirsiz bir ‘mudga’dan yarattık ki size (kudretimizi) apaçık anlatalım...”,⁶³ *“Sonra bu az suyu ‘alaka’ haline getirdik. Alakayı da ‘mudğa’ yaptık...”*⁶⁴

Bir kan pıhtısı olan, asılı durduğu rahim duvarında her şeyden habersiz

⁵⁸ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'an*, 6/511.

⁵⁹ İsfahânî, *el-Müfredât*, 579.

⁶⁰ Mâverî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 4/7; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 3/223; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayy*, 23/204; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*, 12/6; Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire, 1351/1932), 11/4; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr* (Dimeşk: Dâru İbni Kesir, 1414/1993), 3/515; Ağkuş, “İnsanın 'Nutfe' ve 'Alak'tan Yaratıldığını İfade Eden Âyetlerin Mana ve Mesajı”, 111-115; Kavşut, “Kur'an'da İnsanın Yaratılış Aşamaları”, 297; Şenocak - Yazıcı, “Kur'an'da İnsanın Yaratılış Devreleri”, 84-85; Kutluer, “İnsan”, 22/322.

⁶¹ Bâr, *İnsanın Yaratılışı*, 83-84.

⁶² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/501; Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'an*, 7/324; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/713; Ali Muhammed Sallabi, *el-Mu'cizetü'l-hâlidetü el-i'câzû'l-ilmîyyü fi'l-Kur'an'il-Kerim* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2017), 301-302; Bâr, *İnsanın Yaratılışı*, 83-84.

⁶³ el-Hac 22/5.

⁶⁴ el-Mü'minün 23/14. Diğer âyetler için bk. el-Mü'min 40/67; el-Kiyâmet 75/38; el-Alak 96/2.

ve hiçbir şey bilmeyen alakanın, bilinçli bir amaç ve planın neticesinde insan gibi mükemmel bir varlık haline gelmesi Allah Teâlâ'nın kudretinin en bariz delillerindedir.⁶⁵ Diğer yandan çok basit ve küçük olan alakanın insan gibi şerefli bir varlığa dönüşmesi, bir kan pıhtısının öğretilen ve öğrenen bir düzeye gelmesi de Allah Teâlâ'nın bir lütfudur.⁶⁶

Bilimin son birkaç asırda ortaya koyduğu biyolojik var oluş safhalarından bahseden âyetler üzerine düşünüldüğünde, Kur'an'ın asırlar öncesinden bildirdiği bu yaratılış, Allah Teâlâ'nın ilminin genişliğini, kudretinin yüceliğini ve kelâmının ilahiliğini ortaya koyması bakımından büyük önem arz etmektedir. Zira ümmî bir peygamberin bu safhalardan haber vermesi ancak Allah Teâlâ'nın bildirmesi ile mümkündür.⁶⁷

3.3. Mudğa

Anne karnında adım adım gelişimini tamamlayan ve gözlerini açacağı dünyaya biraz daha yaklaşan cenin; nutfe ve alakadan sonra üçüncü safha olan مضغة/mudğa safhasına geçmektedir. Böylece şâni yüce olan Allah Teâlâ, nutfeyi alakaya, alakayı da mudğaya dönüştürmek suretiyle biyolojik yaratılışı safha safha gerçekleştirmektedir.

Biyolojik yaratılışın üçüncü safhası olan مضغة/mudğa, bir çiğnemlik küçük et parçası demektir.⁶⁸ Mudğa rahim cidarında asılı duran ve bir kan pıhtısı olan alakadan sonra ceninin aldığı şekildir.⁶⁹

Mudğa küçük bir halde olduğundan ve parmak ucu miktarınca azami yedi santim kadar büyüyebildiğinden yaratılışı belli belirsiz bir yapıdadır.⁷⁰ Embriyo, altıncı veya yedinci günlerde alakaya dönüşüp de rahim duvarına yapıştıktan yaklaşık yedi hafta sonra mudğa halini almaktadır.⁷¹ Cenin mudğa safhasına gelince organları oluşmaya ve belirginleşmeye başlamaktadır.

⁶⁵ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 5/461-462.

⁶⁶ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'an*, 10/517.

⁶⁷ Bir Kur'an terimi olan ümmî, Hz. Peygamber'in de (s.a.v.) en önemli sıfatlarından. Ümmî, eğitim almamış, okuma yazma bilmeyen, çok konuşmayan, konuşurken hata yapan anlamlarına geldiği gibi doğduğu günkü saflığı ile kalan, tabiatı bozulmamış manalarına da gelmektedir. Diğer yandan bir topluma mensup, o toplumun özelliklerini kendisinde barındıran, bilgi, kültür ve yeteneklerini bağlı bulunduğu toplumdan elde eden kimse manalarına da gelmektedir. Detaylı bilgi için bk. M. Suat Mertoğlu, "Ümmî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/309-310.

⁶⁸ İsfahâni, *el-Müfredât*, 770; Bâr, *İnsanın Yaratılışı*, 105.

⁶⁹ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 4/7-8; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 3/223; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 23/204; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 12/6; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4/65; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 2/428; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 5/395; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 3/515; Cevherî, *el-Cevâhir*, 11/4; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/501; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru Tunusiyye, 1405/1984), 17/197; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/713; Demirci, *Kur'an'ın Ana Konuları*, 91; Şenocak - Yazıcı, "Kur'an'da İnsanın Yaratılış Devreleri", 85; Kavşut, "Kur'an'da İnsanın Yaratılış Aşamaları", 298.

⁷⁰ Mudğa kavramı için bk. Bâr, *İnsanın Yaratılışı*, 103-115; Kutluer, "İnsan", 22/322.

⁷¹ Demir, *Mâturîdî'de İnsan Tasavvuru*, 66.

Biyolojik yaratılışın üçüncü safhası olan mudğa iki âyette zikredilmektedir. Önceki iki safha olan nutfe ve alakanın da yer aldığı bu âyetler şöyledir:

“Ey insanlar! Ölümünden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan (meniden), sonra bir ‘alaka’dan, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir ‘mudğa’dan yarattık ki size (kudretimizi) apaçık anlatalım...”,⁷² *“Sonra bu az suyu ‘alaka’ haline getirdik. ‘Alaka’yı da ‘mudğa’ yaptık...”*⁷³

Âyetlerde de görüldüğü üzere cenin mudğa halinde iken belli belirsiz bir durumdadır. Yani yaratılışı henüz tamamlanmadığı için tam bir insan şeklinde değildir. Görüntüsü belirgin hale gelmekle gelmemek, tamamlanmakla eksik kalmak, yaratılışı belirginleşmekle belirginleşmemek arasında bir yapıdadır. Cenin bu safhada iken üzerinden biraz zaman geçince Allah Teâlâ’nın takdiri ve dilemesi ile yavaş yavaş şekillenmeye başlamaktadır. Elleri, ayakları, kalbi, beyni, başı, göğsü ve diğer uzuvları ortaya çıkarak insan şekline dönüşmektedir. Tüm bunların kendiliğinden olma ihtimali yoktur. Hepsi ilahi bir program çerçevesinde oluşmakta ve Allah Teâlâ’nın yaratmasındaki kudretini ve hikmetini ortaya koymaktadır.⁷⁴

Uzuvların şekillerini almaya başladığı mudğa safhasında uzuvlarla beraber sinir sistemi de gelişmeye başlamaktadır. Mudğa bir sonraki safha olan ı’zâm (kemik) için temel teşkil etmektedir. Zira beden iskeletini oluşturacak olan kemikler mudğadan meydana gelmektedir.⁷⁵ Yine duygu, düşünce, düşünme, hayal etme gibi birtakım özellikler de bu safhada oluşmaya başlamaktadır.⁷⁶ Gerek uzuvların gerekse duygusal özelliklerin gelişmesi bu safhayı önceki iki safha olan nutfe ve alakadan ayıran en önemli özelliktir.

Aşağıdaki hadis de mudğa safhasında tüm yönleri ile gelişimini tamamlamaya başlayan cenindeki bu hakikati dile getirmektedir:

*“Nutfenin anne rahmine düşmesinin üzerinden kırk iki gün geçince Allah Teâlâ ona bir melek gönderir, ‘mudğa’ya insan şekli verir, kulağını, gözünü yarıp ortaya çıkarır, cildini, etini ve kemiğini meydana getirir.”*⁷⁷

Biyolojik yaratılışın üçüncü safhası olan mudğa da diğer safhalar gibi sonsuz ilim, kudret ve iradeye işaret eden delillerdendir. Mucizevî bir

⁷² el-Hac 22/5.

⁷³ el-Mü’minûn 23/14.

⁷⁴ Mâverdi, *en-Nüket ve’l-uyûn*, 4/7-8; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 3/223; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 23/204; Beyzâvî, *Envârü’t-tenzil*, 4/65; Neseî, *Medârikü’t-tenzi’l*, 2/428; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm*, 5/395; Şevkânî, *Fethu’l-kadir*, 3/515-516; Cevherî, *el-Cevâhir*, 11/4; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 5/501; Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 3/713.

⁷⁵ Kutluer, “İnsan”, 22/322.

⁷⁶ Şenocak - Yazıcı, “Kur’an’da İnsanın Yaratılış Devreleri”, 80-81.

⁷⁷ Müslim, “Kader” 3.

hadise olan biyolojik yaratılışın mudğadan sonraki safhası ise ı'zâmdır.

3.4. İ'zâm

İnsanın biyolojik yaratılışının dördüncü safhası ı'zâm kavramı ile ifade edilmektedir. عظام/ı'zâm, عظم kelimesinin cemisi olup *kemikler* manasına gelmektedir.⁷⁸ Kur'an'da farklı âyetlerde geçen عظام/ı'zâm kelimesi, biyolojik yaratılışın dördüncü safhasının bir unsuru olarak Mü'minûn Sûresi'nde şöyle geçmektedir: “*Sonra bu az suyu ‘alaka’ haline getirdik. ‘Alaka’yı da ‘mudğ’a yaptık. Bu ‘mudğ’a’yı da ‘ı'zâm’a (kemiklere) dönüştürdük...*”⁷⁹

Âyete bakıldığında mudğanın ı'zâma dönüştürüldüğü görünmektedir. Bu durum kemiklerin mudğanın içerisinde meydana geldiğini göstermektedir. Zira kemikler mudğadan teşekkül etmektedir. Mudğanın kemiklere dönüşmesi ise insan iskeletinin oluşmaya başladığının göstergesidir.⁸⁰

İnsanın yaratılışını çok ince bir plan ve program çerçevesinde yürüten Allah Teâlâ, kemiklerin kaynağı olan mudğayı, özel bir şekil üzere yaratılan beden için bir omurga, bedeni ayakta tutacak bir destek olmak üzere sert bir kıvama getirmektedir. İşte bu sertliğin oluşması mudğanın kemiklere dönüşmesi ile mümkün olmaktadır.⁸¹

Allah Teâlâ'nın mudğayı eller, ayaklar, baş, gövde gibi birtakım uzuvlarla şekillendirmesi ve bu uzuvları da damarlar ve sinirlerle donatması da mudğanın kemiklere dönüşmesi olarak değerlendirilmektedir.⁸²

Adeta bedenin çatısını oluşturan bu kemikler, Hâlık-ı Mutlak'ın latif bir hikmeti gereği anne karnında yumuşak ve hassas bir düzen içerisinde varlığını sürdürmektedir. Yani tavuğun karnında yumuşak bir şekilde duran yumurtanın dışarı çıktıktan sonra sertleşmesi gibi mudğadan meydana gelen kemikler de anne karnında yumuşacık denebilecek bir kıvamda olup bebek doğduktan sonra bilinen kemik gibi sertleşmektedir.⁸³ Diğer yandan yavaş yavaş oluşumunu tamamlayan ve kaslar ile üzeri kaplanan bu kemikler bedeni ayakta tutmanın yanında zarar görme ihtimali yüksek olan hassas organları muhafaza etme görevini de görmektedirler.⁸⁴

Anatomi ilminin gelişmesi ile detaylı bir şekilde izah edilmeye çalışılan ceninin anne karnındaki gelişimi, Kur'an'da asırlar öncesinden haber verilmektedir. Anatomi ilmüne göre kemik hücreleri ile et hücreleri aynıdır.

⁷⁸ İsfahâni, *el-Müfredât*, 573.

⁷⁹ el-Mü'minûn 23/14.

⁸⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 18/24.

⁸¹ Beyzâvi, *Envârü't-tenzil*, 4/83; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 6/126; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 3/564; Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr* (Beyrut: Dârü'l-İl, ts.), 2/286.

⁸² İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 5/466.

⁸³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/542; Keskin, “Âyetler Işığında İnsanın Yaratılışı”, 40.

⁸⁴ Bâr, *İnsanın Yaratılışı*, 107-108; Kutluer, “İnsan”, 22/322.

Zira kemikler bir çığnemlik et olan mudğadan oluşmaktadır. Ancak burada dikkatlerden kaçmaması gereken nokta, ceninde ilk önce et hücrelerinin değil kemik hücrelerinin oluşmasıdır. Kemik hücreleri ortaya çıkmadıkça et hücrelerine rastlamak mümkün değildir. Her ne kadar yakın zamana kadar önce et sonra kemik hücrelerinin oluştuğu iddia edilse de bu yanlıştan dönülmüştür. Bilimin henüz ulaştığı bu hakikati Kur'an asırlar öncesinden haber vermektedir.⁸⁵

3.5. Kemiklere Et Giydirilmesi

Anne karnındaki cenin biyolojik gelişimini yavaş yavaş tamamlayarak tam bir insan olma safhasına doğru ilerlerken bu sürecin beşinci safhasında kemiklere et giydirilmektedir. Kur'an'da bu safhadan bahseden bir âyet vardır. O âyet de önceki safhalardan da bahseden âyet olup şu şekildedir:

*"Sonra bu az suyu 'alaka' haline getirdik. 'Alaka'yı da 'mudğa' yaptık. Bu 'mudğa'yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir!"*⁸⁶

Beşinci safhada kemiklere giydirilen bu etin menşeinin mudğa olması muhtemeldir. Çünkü mudğanın tamamı kemik olmamakta, bir kısmı yine mudğa olarak kalmaya devam etmektedir. Biyolojik yaratılışta sıra kemiklere et giydirmeye gelince bu et, mevcut olan mudğadan meydana getirilmektedir. Ancak kemiklere giydirilen bu etin mudğadan değil de mudğadan tamamen bağımsız olarak, rahimde kandan yaratılmış olma ihtimali de söz konusudur.⁸⁷

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi kemikler beden iskeletini oluşturmaktadır. Bedenin iskeletini oluşturan bu kemiklere et giydirilmesi bedene elbise giydirilmesi gibidir. Bedene giydirilen elbisenin bedeni örtmesi, koruması gibi kemiklere giydirilen et de kemikleri örtmekte, kaplamakta ve korumaktadır. Zira kemikler, üzerlerine giydirilen bu et sayesinde sağlamlaşmakta ve dayanıklı bir hale gelmektedir.⁸⁸ Allah Teâlâ, mükemmel bir şekilde yarattığı insanın yaratılma safhalarının beşincisi olan bu safhada kemiklerden her birine uygun miktarda ve şekilde et giydirmektedir.⁸⁹

Allah Teâlâ'nın hikmeti gereği önce kemik yaratılmakta, sonra o

⁸⁵ Seyyid Kutub, *fi Zılâli'l-Kur'an*, 7/398; Şenocak - Yazıcı, "Kur'an'da İnsanın Yaratılış Devreleri", 86.

⁸⁶ el-Mü'minûn 23/14.

⁸⁷ Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, 4/83; Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî Âlûsî, *Ruhu'l-meani fi tefsiri'l-Kur'ani'l-azim ve's-seb'îl-mesâni* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, ts.), 18/14.

⁸⁸ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 23/265; Neseî, *Medârikü't-tenzi'l*, 2/461; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azim*, 5/466; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 18/24; Sâbüni, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/286.

⁸⁹ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 3/565; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 6/126; Yazıcı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/542.

kemikler, kırılmalarını ve çatlamlarını önlemek üzere etle kaplanmaktadır. Bu et sayesinde kemikle et kaynaşmakta ve vücutta bir kıvam meydana gelmektedir. Oluşan bu kıvam neticesinde insan ortaya çıkmaktadır.⁹⁰

Allah Teâlâ insanın yaratılma safhalarında muhteşem bir sistem kurmuştur. Rahme düşen nutfenin alakaya, alakanın mudğaya, mudğanın r'zâma dönüşmesi ve kemiklere et giydirilmesi, ilahi bir plan dâhilinde gerçekleşmektedir. Bu safhaların her birisi ahsenü'l-hâlikîn olan Allah Teâlâ'nın varlığına, birliğine, kuvvet ve kudretine delalet eden âyetlerdir.

3.6. Halkun Âhar

İnsanın biyolojik yaratılışının altıncı ve son safhası خلق آخر/halkun âhardır. Bu safha, cenin için bir dönüm noktasıdır. Çünkü خلق آخر/halkun âharın öncesi ve sonrasındaki özellikler arasında aşağıda da ifade edileceği üzere birçok farklılık vardır. Bu safhadan bahseden âyet ise şöyledir:

"Sonra bu az suyu 'alaka' haline getirdik. 'Alaka'yı da 'mudğa' yaptık. Bu 'mudğa'yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratılanın en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir!"⁹¹

Nutfe ile başlayan gelişim neticesinde altıncı safha olan خلق آخر/halkun âhara gelinceye kadar organlar şeklini almaya; kollar, bacaklar, kalp, sindirim sistemi, gözler, ağız gibi organlar diğer organlarla irtibatı sağlayarak birbirleri ile bütünleşmeye ve kaynaşmaya başlamaktadır. Organların birbirleri ile irtibatı neticesinde halkun âhar yani insan şekli meydana gelmektedir.⁹² Allah Teâlâ'nın yarattığı, dilediği gibi ölçülü bir şekilde var ettiği insan, tüm bu safhalardan sonra meydana gelmektedir ki aşağıdaki âyetler bu hususu vurgulamaktadır: "*Ey insan! Seni yaratan, şekillendirip ölçülü yapan, dilediği bir biçimde seni oluşturan cömert Rabbine karşı seni ne aldattı?*"⁹³

Esasında halkun âhar, gelişimini tamamlayan cenine ruh üfürülmesidir. Yani cenin gelişimini tamamlayarak insan şeklini alıp da ruhu taşıyabilecek kapasite ve kıvama gelince cenine ruh üfürülmektedir. Şu hâlde bu dönemin en belirgin özelliği maddî gelişim diyebileceğimiz uzuvların insan haline gelmesinin yanında cenine ruh üfürülmesidir. Ruhun kendisine üfürülmesi neticesinde gerek madde gerekse mana yönü ile hiçbir varlığa benzemeyen bambaşka bir varlık yani insan meydana gelmektedir.⁹⁴ Yine bu dönemde maddî gelişimini tamamlamış ve bir suretten ibaret olan cansız cenin,

⁹⁰ Konyalı Mehmed Vehbî, *Hulâsat'ül beyân fi tefsîr'il Kur'an* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1368/1966), 9/3605.

⁹¹ el-Mü'minûn 23/14.

⁹² Konyalı Mehmed Vehbî, *Hulâsat'ül beyân*, 9/3605.

⁹³ el-İnfîtâr 82/6-8.

⁹⁴ Şenocak - Yazıcı, "Kur'an'da İnsanın Yaratılış Devreleri", 87.

üfürülen ruh ile can bulmakta ve insan olmaktadır.⁹⁵

Halkun âharı farklı şekillerde değerlendirmek de mümkündür. Bu açıdan bakılınca halkun âhar, insanın halden hale nakledilmesidir. Yani dünyaya gözlerini bebek olarak açan insanın çocukluk, ergenlik, gençlik, yetişkinlik, yaşlılık çağlarına ulaşması ve nihayetinde yaşlılığın da zirvesine varmasıdır.⁹⁶

Bir başka değerlendirme ile halkun âhar, dünyaya gelen insanın saçlarının bitmesi, dişlerinin çıkması, konuşma ve idrak kabiliyetlerinin gelişmesi, çaba ve gayretinin güzelleşmesi anlamlarına gelmektedir.⁹⁷

Görüldüğü üzere halkun âhar, insanın halkun evvelinden bambaşka özellikler ile donatılmasıdır. Cansız iken canlanması, dilsiz iken dillenmesi, duymaz iken duyması, görmez iken görmesi yani daha önce kendisinde var olmayan özellik ve kabiliyetler ile mükemmel bir hale getirilmesidir.⁹⁸

İşte, “*Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık*”⁹⁹ âyetinin dikkatleri çektiği mana, ruh üfürülen ceninin yukarıda ifade edilen özellikler veya yine yukarıda ifade edilen dünyaya geldikten sonra birtakım duygu, düşünce, yetenek ve kabiliyetlerle donatılması neticesinde mükemmel bir varlık olmasıdır.

SONUÇ

Kur’an-ı Kerim insana, insanın elementer ve biyolojik yaratılışına, övülen ve yerilen özelliklerine genişçe yer vermektedir. Allah Teâlâ’nın ahsen-i takvîm üzere yarattığı ve mükerrem kıldığı insanın hemen hemen her yönü ile Kur’an’da yer alması onun önemini de ortaya koymaktadır.

Mutlak yaratıcı olan Allah Teâlâ, ilk insan Hz. Âdem’i vasıtasız yarattığı gibi onun neslini de vasıtalı bir şekilde yaratmıştır. Elementer yaratılış olarak ifade ettiğimiz vasıtasız yaratılış, insanın toprak, tînü lâzib, sülâle min tîn, hamei mesnûn, salsâl ve tesviye şeklinde isimlendirilen safhalardan geçirilmek suretiyle varlık sahnesine gönderilmesidir. Toprağın çeşitleri olan bu safhalardan geçirilerek yaratılan insan, vasıtasız bir şekilde yoktan var edilmektedir.

Diğer yandan çalışmamızın da odak noktasını oluşturan biyolojik yaratılış ise vasıtalı yaratılıştır. Biyolojik yaratılış olarak ifade ettiğimiz vasıtalı yaratılış, insanın nutfe, alaka, mudğa, ı’zâm, kemiklere et giydirilmesi ve halkun âhar şeklinde isimlendirilen safhalardan sonra var

⁹⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19/17; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 4/42; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 3/257; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-azîm*, 5/466.

⁹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-azîm*, 5/467.

⁹⁷ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 4/42; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 3/257; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi'l-Kur’ân*, 12/110.

⁹⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/178; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 23/265; Nesefî, *Medârikü't-tenzi’l*, 2/462; Konyalı Mehmed Vehbî, *Hulâsat’ül beyân*, 9/3606.

⁹⁹ el-Mü’minûn 23/14.

edilmesidir. Âdemoğullarının bir anne ve babadan biyolojik olarak meydana gelmesi aynı zamanda vasıtalı bir şekilde yaratılmadadır.

İnsanın yaratılışı, yaratıcı gücün varlığı, birliği, kuvvet ve kudretini izhar babında önem arz etmektedir. Zira akıl, irade ve kuvvetten mahrum basit bir suyun irade sahibi, akledebilen, konuşma yeteneğine sahip gerek biyolojik gerekse psikolojik mükemmellikte bir varlık olan insana dönüşmesi ancak Allah Teâlâ'nın iradesinde olan bir hadisedir. Akıllara durgunluk veren bu hadise yani basit bir suyun mükemmel bir varlığa dönüşmesi üzerinde düşünüldüğünde, Allah Teâlâ'nın iradesi ile gerçekleşen ilahi bir plan ve program olduğu görülecektir. Çünkü mükemmel bir yaratılışa sahip olan insan ile basit bir su olan nutfe arasındaki ilişki ve yine bu ikisi arasındaki fark, kendiliğinden meydana gelecek tesadüfî bir olay değildir. Tüm bunlar ancak Allah Teâlâ'nın iradesi ve kudreti dâhilinde olabilecek hakikatlerdir.

Nutfe ile başlayan biyolojik yaratılış hadisesi, ruh verilerek ceninin insana dönüştüğü halkun âhar safhasında tamamen ermektedir. Birkaç cümle ile ifade edilen, dünyada her an gerçekleştiği için aşına olmanın gafleti ile gereği gibi tefekkür edilemeyen bu biyolojik yaratılış, kendiliğinden meydana gelebilecek bir şey değildir. Tam aksine Allah Teâlâ tarafından kuvvet ve kudretine şahitlik etmek üzere planlanan ve tedbir edilen, bilimin henüz ulaştığı ancak, Kur'an'ın asırlar öncesinden haber verdiği ilahi bir mucizedir.

KAYNAKÇA

- Ağırbaş, Abdulhekim. "Hz. Peygamber Döneminde Kur'an/Kıraat Eğitim-Öğretimi". *Dârülhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 1 (2021), 83-117.
- Ağkuş, Yusuf. "İnsanın 'Nutfe' ve 'Alak'tan Yaratıldığını İfade Eden Âyetlerin Mana ve Mesajı". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/5 (2013), 90-119.
- Akgün, Hüseyin. "Kadının Kaburga Kemiğinden Yaratılması Meselesi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/2 (2019), 323-338.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Râhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-mesânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, ts.
- Arpaguş, Hatice K. "Kur'an Perspektifinden Yaratılış İtibariyle Kadına Bakış". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* (2010), 587-606.
- Bâr, Muhammed Ali. *Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı*. çev. Abdülvehhab Öztürk. Ankara: TDV Yayınları, ts.
- Başaran, Ayşe. *Tıbbi Biyoloji*. Bursa: Nobel & Güneş Tıp Kitabevi, 7. Basım, 2004.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418/1997.
- Bilgiz, Musa. *Kur'an'da İnsanlık Onuru*. Ankara: Fecr Yayınları, 2013.
- Binol, Ali. *Kur'an'da Beşer ve İnsan*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal

- Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu'l-Buhârî*. 9 Cilt. Dımeşk: Dâru Tavgi'n Necat, 1422/2001.
- Campbell, Neil A. *Biyoloji*. çev. Ertunç Gündüz vd. Ankara: Palme Yayıncılık, 6. Basım, 2010.
- Cevherî, Tantâvî. *el-Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 26 Cilt. Kahire, 1350/1932.
- Çağrı, Mustafa. "Yaratma". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/324-329. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Çelik, Ömer. *Hakk'ın Dâveti Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsîri*. 5 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2020.
- Demir, Osman Nuri. *Mâturîdî'de İnsan Tasavvuru*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Demirci, Muhsin. *Kur'an'ın Ana Konuları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 17. Basım, 2018.
- Deniz, Gürbüz. *Anlam ve Varlık Boyutuyla İnsan*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. Erişim 12 Şubat 2022. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi. *es-Sünen*. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l Asriyye, ts.
- Ebüs-suûd Efendi, Muhammed. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, ts.
- Ekinci, Mehmet. *Kur'an'a Göre Doğal Çevre İçinde İnsan*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 3. Basım, 1420/1999.
- Gölcük, Şerafeddin. *Kur'an ve İnsan*. Konya: Kitap Dünyası, 2009.
- Han, Fethullah. *Kur'an ve Kâinat Âyetleri Allah, Kâinat ve İnsan*. çev. Safiye Gülen - Oya Morçay. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 2. Basım, 1998.
- İsrafilova, Faima. "Kur'an'ı Kerim ve Fen Bilimleri Bağlamında İnsan". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (2019), 404-425.
- Işık, Şemsettin. "İlk Misak (Elest Sözleşmesi)". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2019), 83-117.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru Tunusiyye, 1405/1984.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tayyibe Li'n-Neşr, 2. Basım, 1420/1999.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitabi'l-Arabî, 1421/2001.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*. Dımeşk: Darü'l Kalem, 1421/1991.
- Karaman, Hayreddin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2007.
- Kavşut, M. Sait. "Kur'an'da İnsanın Yaratılış Aşamaları Te'vîlat Ekseninde Bir

- Değerlendirme". *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 289-301.
- Kayhan, Mustafa. *Kur'ân'da Çevre Kavramı ve Çevre-İnsan İlişkisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Keskin, Zeki. "Âyetler Işığında İnsanın Yaratılışı". *Âyetlerin ve Hadislerin Dilinden Yaratılış*. 33-44. Antalya: Akdeniz Kültür ve Eğitim Derneği, 2018.
- Koçak, Muhammet. *İslâm Düşüncesinde Varlık ve Yaşam Değeri Açısından İnsan*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Konyalı Mehmed Vehbî. *Hulâsat'ül beyân fî tefsîr'il Kur'an*. 16 Cilt. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1386/1966.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 2. Basım, 1384/1964.
- Kutluer, İlhan. "İnsan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/320-323. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-uyûn*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Mertoğlu, M. Suat. "Ümmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/309-310. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc. *Sahîh-i Müslim*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, ts.
- Neseî, Ebû'l-Berekât. *Medârikü't-tenzi'l-ve hakâiku't-te'vil*. 3 Cilt. Beyrut: Dar İbn Katheer, 7. Basım, 1439/2017.
- Nurbaki, Halûk. *İnsan Bilinmezi*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2018.
- Okuyan, Mehmet. "Kur'an'ın Tabiat İlimlerine Bakışı". *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi* 16, 17, 18 (1999), 149-168.
- Pala, İskender. "Bezmi Elest". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/108. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsîr*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İfîl, 2. Basım, ts.
- Sallabi, Ali Muhammed. *el-Mu'cizetü'l-hâlidetü el-i'câzü'l-ilmiiyyü fî'l-Kur'an'il-Kerim*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2017.
- Sarı, Mehmet. *Kur'an Işığında İnsanın Yaratılış Gayesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Seyyid Kutub. *Fî Zılâli'l-Kur'an*. çev. Salih Uçan vd., 10 Cilt. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1412/1991.
- Şenocak, İhsan - Yazıcı, Ahmet. "Kur'an'da İnsanın Yaratılış Devreleri". *Âyetlerin ve Hadislerin Dilinden Yaratılış*. 71-90. Antalya: Akdeniz Kültür ve Eğitim Derneği, 2018.
- Şeriatî, Ali. *İnsan*. çev. Şamil Öçal. Ankara: Fecr Yayınları, 10. Basım, 2020.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*. 6 Cilt. Dîmeşk: Dâru İbni Kesîr, 1414/1993.
- Şimşek, M. Sait. *Yaratılış Olayı*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1998.
- Şimşek, M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 1438/2016.

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2000.
- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ. *es-Sünen*. 5 Cilt. Mısır: Mustafa el-Babü'l Halebî, 2. Basım, 1395/1975.
- Tözluyurt, Mehmet. *Allah İnsan İlişkinin Aşamaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Uludağ, Süleyman. "Ahsen-i Takvîm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/178. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Bezm-i Elest". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/106-108. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Yenda Yayın-Dağıtım, ts.
- Yıldız, Muhammed Ali. *Akşemseddin'de Allah, Kâinat ve İnsan*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, ts.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l Kitâbi'l Arabî, 3. Basım, 1407/1986.

 Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

 Yazar(lar) / Author(s): Yahya Arslan - Hasan Yılmaz.

 Finansman / Funding: Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder(ler). / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.